

บทที่ ๑

บทนำ

ความสำคัญของโบราณสถาน

ประเทศไทยเป็นชาติที่มีอารยธรรมเจริญรุ่งเรืองมานาน และจึงมีสิ่งบ่งบอกถึงความเจริญทางด้านอารยธรรมที่เก่าแก่ไม่แพ้อารยธรรมของชาติอื่น และบนผืนแผ่นดินไทยนี้ยังมีร่องรอยและหลักฐานเกี่ยวกับอารยธรรมโบราณอีกมากที่เรายังไม่ได้มีการศึกษาและสำรวจกันอย่างจริงจัง ในปัจจุบันประเทศเรากำลังสนับสนุนให้มีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจกันอย่างรีบเร่งและขยายพื้นที่ไปสู่ชนบทอย่างรวดเร็ว ทำให้ไม่สามารถควบคุมการเจริญเติบโตของชุมชนและการใช้ที่ดินให้เป็นไปในทิศทางที่ต้องการได้ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาต่อโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกันเป็นลูกโซ่หลายเรื่อง ปัญหาส่วนใหญ่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการทำลายโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์และบางครั้งอาจเป็นความตั้งใจของกลุ่มคนบางกลุ่ม ก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนปัญหาการทำลายศิลปกรรมของชาติอยู่เนืองๆ

โบราณสถานที่ปรากฏอยู่จนถึงทุกวันนี้ แม้จะเป็นเพียงเศษชิ้นส่วนขนาดเล็กหรือซากอาคารขนาดใหญ่ ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่บรรพชนของชาติได้ร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมความคิดในอันที่จะสร้างสรรค์ศิลปและวัฒนธรรมสืบต่อกันมาจนเป็นเอกลักษณ์ของชาติ คุณประโยชน์ที่ได้รับจากซากโบราณสถานเหล่านั้นถึงแม้จะไม่สามารถสนองความต้องการและจำเป็นเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้โดยตรง แต่สิ่งที่ได้รับจะเกิดเป็นความภาคภูมิใจและความชื่นชมยินดีในการที่ประเทศชาติของเรามีอารยธรรมเป็นของตนเอง มีประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจและน่าจดจำไม่แพ้ชาติอื่น มีศิลปวัฒนธรรมที่ได้รับการยกย่องว่ามีความละเอียดอ่อนและงดงาม เป็นหนึ่งในโลกเช่นกัน

การเห็นความสำคัญในคุณค่าของโบราณสถานมิได้อยู่ที่การตีราคาเป็นมูลค่าแต่อย่างใด แต่ความสำคัญอยู่ที่การไม่อาจทดแทนจากสิ่งใหม่ได้ เพราะเป็นสิ่งที่บรรพชนในอดีตได้อุทิศเวลา ใช้ความคิด บรรจงประดิษฐ์ศิลปกรรมแต่ละชิ้นด้วยความยากลำบาก เศษและซากศิลปกรรมที่พบกันอยู่เกลื่อนกลาดนั้น บางแห่งกว่าจะสำเร็จเป็นผลงานที่ประณีตและงดงามขึ้นมาได้ต้องใช้เวลานับเดือนนับปี

กาลเวลาทำให้สรรพสิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงสภาพ เกิดการสลายตัวและผุพังหลายตามธรรมชาติ บางแห่งถูกทอดทิ้งและมีการลักลอบทำลายโดยวิธีการต่างๆ มากขึ้น ประกอบกับอนุชนรุ่นหลังให้ความสนใจและให้ความร่วมมือในการปกป้องสมบัติของชาติ เหล่านี้ค่อยๆ เกินไป ปัจจุบันโบราณสถานจึงเสื่อมคุณค่าและความสำคัญ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เคยตรัสไว้ว่า "ชาวยุโรปไม่นับถือสิ่งของใหม่ทั้งชาติใหม่ นิยมในของโบราณและชาติโบราณมากกว่าทั้งนั้น ในหมู่เมืองในประเทศยุโรปเองแข่งกันอยู่ เสมอว่า ชาติไหนจะค้นเรื่องราวของชาติได้นานขึ้นไปกว่ากัน เพราะฉะนั้นที่นิยมเห็นว่าการตัดอายุแห่งชาติตนเป็นของถาวรควรกระทำนั้น เป็นความนิยมผิดเท่ากับเป็นการหมิ่นประมาทผู้ใหญ่ว่ามุ่งงามใช้ไม่ได้ ซึ่งเป็นความคิดของคนไทยสมัยใหม่บางจำพวกนั้นแล"^{๑/}

ถ้าสิ่งที่เป็นสมบัติของชาติไม่ได้รับการดูแลปกป้อง และรักษา เพื่อชะลอความเสื่อมโทรมและหยุดยั้งการทำลายเสียตั้งแต่บัดนี้ ต่อไปในอนาคตอนุชนรุ่นหลังคงจะต้องศึกษาประวัติศาสตร์ไทยได้จากตำราและภาพถ่าย หรือจากการบอกเล่าต่อๆ กันไป ล้วนการจะไปศึกษาข้อเท็จจริงจากสิ่งต่างๆ ตามสภาพที่เป็นจริงคงไม่มีโอกาสที่จะเป็นไปได้ เพราะไม่มีสถานที่จะให้ดู ให้ศึกษา ได้อีกต่อไป เมื่อถึงเวลานั้นเราคงต้องถามตัวเราเองว่า มีอะไรบ้างที่เหลือไว้เป็นประวัติศาสตร์อารยธรรมที่เก๋แก่ของชาติ

วิธีการที่จะช่วยยืดอกอายุโบราณสถานให้คงอยู่ได้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้นั้น เป็นสิ่งที่ควรจะรีบดำเนินการเสียตั้งแต่บัดนี้ ไม่ว่าจะใช้วิธีการใดก็ตาม ความสำเร็จย่อมขึ้นอยู่กับความร่วมมือของชนในชาติทุกฝ่าย ถึงเวลาแล้วที่คนไทยทุกคนจะต้องช่วยกันปกป้อง คุ้มครอง ดูแลและรักษาสมบัติอันมีค่าของชาติเหล่านั้นมิให้หมดสิ้นไปโดยเร็ว เพื่อให้หลักฐานแห่งประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่เหลืออยู่เป็นมรดกตกทอดแก่อนุชนรุ่นหลังสืบต่อไป ดังนั้น การดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานจึงควรมีแนวทางที่เหมาะสม เพื่อเป็นเครื่องชี้แนะเกี่ยวกับวิธีการที่จะให้หน่วยงานของรัฐและภาคเอกชนนำไปปฏิบัติอย่างถูกต้องในอันที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติและประชาชนในท้องถิ่นมากที่สุด

^{๑/} พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เที่ยวเมืองพระร่วง. พิมพ์ครั้งที่ ๘ (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๘) หน้า ๑๕

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาแหล่งที่ตั้งโบราณสถานและสภาพชุมชนในเขตพื้นที่ศึกษาทั้ง ๔ จังหวัด
๒. เพื่อศึกษาประวัติ ความสำคัญรวมทั้งรูปแบบของเมืองโบราณในแต่ละแห่ง
๓. เพื่อศึกษารูปแบบศิลปกรรมและความสัมพันธ์ทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม
๔. เพื่อศึกษาสภาพการกระจายตัวและลักษณะการถูกทำลายของโบราณสถานที่อยู่ในบริเวณนี้
๕. เพื่อศึกษาผลกระทบอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาฯ ที่มีผลต่อโบราณสถาน
๖. เพื่อพิจารณาหาแนวทางสำหรับการอนุรักษ์โบราณสถาน
๗. เพื่อให้แนวทางนี้เป็นหลักการเบื้องต้นและมีผลในการพิจารณาก่อนการวางแผนงานและโครงการในลำดับต่อไป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. มีผลต่อการนำไปพิจารณาเป็นแนวทางปฏิบัติในเขตพื้นที่ศึกษา
๒. เพื่อป้องกันผลกระทบทางด้านต่างๆ ที่เป็นสาเหตุของการทำลายสภาพแวดล้อมของโบราณสถานและคุณภาพชีวิตของชุมชนในท้องถิ่นนั้น
๓. เป็นประโยชน์ต่อการศึกษารูปแบบทางด้านศิลปกรรมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น
๔. ทำให้ทราบความเกี่ยวเนื่องของลักษณะการตั้งถิ่นฐานสภาพ เศรษฐกิจและสังคมของชุมชน
๕. นำไปสู่การอนุรักษ์โบราณสถานทั่วประเทศอย่างมีแบบแผน

ขอบเขตและวิธีดำเนินการวิจัย

ขอบเขตการศึกษา

๑. ศึกษาสภาพและที่ตั้งของโบราณสถานในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง : กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก พิจิตร พิษณุโลก
๒. ศึกษาประวัติและความสำคัญของเมืองโบราณในเขตพื้นที่ศึกษา และจัดกลุ่มโบราณสถานเพื่อประโยชน์ต่อการควบคุมการใช้ที่ดิน รวมทั้งเป็นประโยชน์ต่อการจัดสรรงบประมาณเพื่อใช้ในการบูรณะและปฏิสังขรณ์ตามระดับของปัญหาเร่งด่วน

๓. ศึกษาผลกระทบอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาที่มีต่อโบราณสถาน

วิธีดำเนินการวิจัย

การเก็บข้อมูล

๑. ข้อมูลขั้นปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม ภาพถ่ายทางอากาศ และจากการสังเกตการณ์
๒. ข้อมูลขั้นทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นข้อมูลที่ได้จากรายงานและเอกสารที่เกี่ยวข้อง
๓. ข้อมูลที่ได้จากนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิ

ขั้นตอนของการดำเนินงาน

๑. การเก็บข้อมูลเบื้องต้น โดยการศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เท่าที่จะหามาได้ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของเมือง ที่ตั้ง สภาพภูมิประเทศ สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนสาเหตุที่ทำให้โบราณสถานในพื้นที่ต่างๆ ถูกทำลาย เพื่อนำมาใช้ในการวางแผนทางเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานต่อไป
๒. การสำรวจภาคสนาม โดยการศึกษาและสำรวจสภาพที่ตั้ง สภาพแวดล้อม สภาพการผู้พังทลายของโบราณสถาน และผลกระทบอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาต่างๆ ที่มีต่อโบราณสถานในพื้นที่ศึกษา
๓. การวิเคราะห์ข้อมูล
 - โดยการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมที่มีส่วนสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐาน
 - โดยการวิเคราะห์เกี่ยวกับรูปแบบของเมืองและการวางผังเมือง
 - โดยการวิเคราะห์อารยธรรมและความสัมพันธ์กับชุมชนอื่น
 - โดยการวิเคราะห์ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม
 - โดยการวิเคราะห์ผลกระทบอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาที่มีต่อโบราณสถาน
๔. การจัดทำแนวทาง โดยการศึกษาและวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้โบราณสถานถูกทำลาย และปัญหา อุปสรรคในการอนุรักษ์ และนำมาประมวลเป็นแนวทางเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานทั้งในเขตพื้นที่ศึกษาและทั่วประเทศ โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ

นิยามศัพท์

แนวทาง ในที่นี้หมายถึง การเสนอวิธีดำเนินการที่จะนำไปใช้ในทางปฏิบัติ
การอนุรักษ์ โดยทั่วไปหมายถึง การเก็บรักษา แต่ในความหมายของทางราชการ
 (กรมศิลปากร) หมายถึง การสงวนรักษาและการบูรณะ การสงวนรักษาเป็นการป้องกันรักษาให้คง
 ไว้ตามรูปแบบเดิม ส่วนการบูรณะเป็นการซ่อมแซมให้สมบูรณ์ ดังนั้น การอนุรักษ์จึงเป็นการป้องกันและ
 รักษาให้คงไว้ตามรูปแบบเดิมโดยการซ่อมแซมตามหลักวิชาการให้สมบูรณ์

โบราณสถาน โดยทั่วไป หมายถึง วัตถุหรือร่องรอยที่ปรากฏให้เห็น แต่ในความหมายของพระ
 ราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๔ หมายความว่า^{๑/} อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุ

หรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง

หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลป
 ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเคยดำรัสเกี่ยวกับของโบราณไว้
 ดังนี้^{๒/} โดยราชบัณฑิตยสภาได้กำหนด โบราณสถานเป็นของโบราณประเภทหนึ่ง คือเป็นของซึ่งไม่พึง
 เคลื่อนที่ได้ เป็นต้นว่า เมืองและปราสาทราชวัง วัด ทั้งเทวาลัย ตลอดจนบ่อน้ำและสะพานหิน

ดังนั้น อสังหาริมทรัพย์ที่จัดว่าเป็น "โบราณสถาน" จึงแบ่งออกได้เป็น ๒ ลักษณะดังนี้

๑. อสังหาริมทรัพย์ที่มีอายุหรือลักษณะการก่อสร้าง แสดงให้เห็นโครงสร้างของอาคาร
 ที่มีคุณค่าในทางศิลป ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี (Immovable Cultural Property) ได้แก่
 พระราชวัง ปราสาท ศาสนสถาน อันประกอบด้วย โบสถ์ วิหาร สถูป เจดีย์ ปราสาท เทวาลัย หรือ
 เทวสถาน เป็นต้น

๒. อสังหาริมทรัพย์ที่มีอายุหรือลักษณะการก่อสร้างที่แสดงให้เห็นเพียงร่องรอยของการ
 เคยเป็นที่ตั้งชุมชนโบราณมาก่อน ได้แก่ กำแพงเมือง ป้อมปราการ (Fort) คู่น้ำหรือคูเมือง (Moat)
 คันดิน (Mound) เหมดิน (Tells) และหินตั้ง (Cromlechs) เป็นต้น

๑/ ร้อยตำรวจโท เสถียร วิชัยลักษณ์, พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธ

ภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ รวบรวมโดยร้อยตำรวจโท เสถียร วิชัยลักษณ์และคณะ

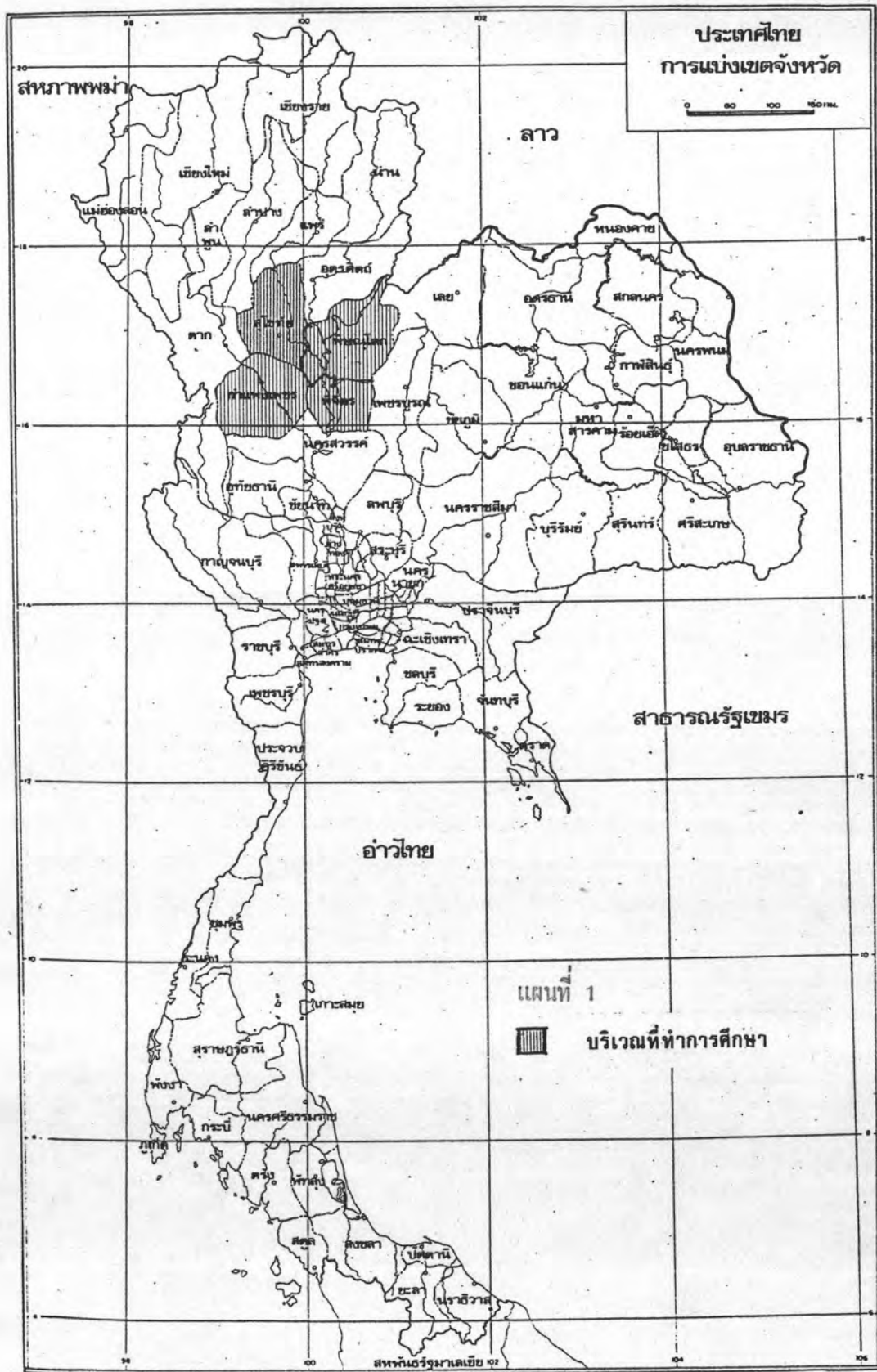
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นิติเวช, ๒๕๒๑) หน้า ๒

๒/ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ปรากฏการณ์เรื่องสงวนรักษาของโบราณ

(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๘) หน้า ๑๖ - ๑๗

เราจะทราบว่าโบราณสถานแห่งใดมีคุณค่าและความสำคัญในอดีต สมควรที่จะสงวนรักษาไว้หรือไม่อย่างไรนั้น มีสิ่งบ่งบอกอยู่ ๒ ประการคือ โบราณสถานแห่งนั้นมีความสำคัญในพงศาวดารประการหนึ่ง หรือ โบราณสถานแห่งนั้นมีความสำคัญทางด้านศิลปกรรม ในเรื่องของแบบอย่างหรือฝีมือช่าง อีกประการหนึ่ง

ฉะนั้น แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในที่นี้จึง เป็นการเสนอแนวทางที่จะนำไปใช้ในทางปฏิบัติ เป็นการป้องกันปัญหาการทำลายโบราณสถานในระยะยาว เพื่อกระตุ้นให้มีการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญของท้องถิ่น ประกอบกับมีสภาพแวดล้อมที่สวยงามและเหมาะสม เสริมสร้างความเป็นเอกลักษณ์และความสง่างามให้กับสถานที่นั้น ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติมากที่สุด

ประเทศไทย
การแบ่งเขตจังหวัด

0 50 100 150 km.

สาธารณรัฐเขมร

ลาว

แผนที่ 1

บริเวณที่ทำการศึกษา

สหพันธรัฐมาเลเซีย